

УДК 331.5

ДИНАМІКА ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ

Віталій Кудлак

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль, Україна*

Резюме Досліджено сучасний стан та динаміку демографічних процесів в Україні починаючи з часу здобуття незалежності і до сьогодні. Здійснено аналіз прогнозів розвитку демографічних процесів. Особливу увагу приділено дослідженню динаміки чисельності працездатної частини населення України в контексті впливу демографічної кризи та трудової міграції. Дано оцінку впливові демографічних процесів на національну економіку.

Починаючи з часу здобуття незалежності в Україні спостерігається стійка тенденція до скорочення населення. Разом із загальною чисельністю жителів нашої країни, відбувається зменшення обсягу працездатної частини населення. Крім того, зважаючи на зростаючі темпи старіння, можемо констатувати не тільки абсолютне, але й відносне скорочення працездатного населення в загальній структурі населення України.

Дана тенденція посилюється з кожним роком та призводить до значної втрати потенціалу вітчизняної економіки, зменшує сукупний людський капітал України, створює дефіцит пропозицій на ринку праці тощо.

Починаючи з 1993 р. і до сьогодні кількість жителів нашої держави невпинно скорочувалась і станом на 1 червня 2019 р., згідно з даними Державної служби статистики України, становить близько 42031 тис. осіб. Дана цифра подана без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя. Таким чином, ми можемо стверджувати, що з часу здобуття незалежності чисельність наявних жителів України скоротилась на 9913 тис. осіб, або на 19,1%.

В умовах сучасної постіндустріальної економіки традиційно важлива роль людини, як чинника економічного зростання, збільшується в геометричній прогресії. Глобальні трансформації, пов'язані із формуванням інформаційного суспільства та цифрової економіки, спричинили значне зростання людського капіталу. На цьому фоні демографічна криза в Україні, скорочення кількості працездатного населення, масова трудова міграція стають найважливішою проблемою, без вирішення якої неможливо говорити про побудову конкурентної національної економіки в сучасному глобальному світі XXI століття.

Ключові слова: населення, демографічна криза, динаміка чисельності населення, працездатне населення, трудова міграція.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.04.098

Отримано 16.07.2019

Постановка проблеми. Починаючи з часу здобуття незалежності, в Україні спостерігається стійка тенденція до скорочення населення. Разом із загальною чисельністю жителів нашої країни відбувається зменшення обсягу працездатної частини населення. Крім того, зважаючи на зростаючі темпи старіння, можемо констатувати не тільки абсолютне, але й відносне скорочення працездатного населення в загальній структурі населення України.

Дана тенденція посилюється з кожним роком та призводить до значної втрати потенціалу вітчизняної економіки, зменшує сукупний людський капітал України, створює дефіцит пропозицій на ринку праці тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальна демографічна криза в Україні та скорочення працездатного населення зокрема, а також вплив цих процесів на національну економіку, зважаючи на своє важливе значення, знайшли відображення в

працях багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, дослідженням сучасних демографічних процесів у своїх працях займалися Биконя С. Ф., Моргун В. А., Палієнко О. А.

Проблему трудової міграції в різних її аспектах досліджували Л. Гальків, В. Геєць, О. Грішнова, А. Кредісов, Т. Ковальчук, Е. Лобанова, Ю. Макогон, Ю. Пахомов, А. Подручняк, О. Позняк, О. Романюк, А. Румянцев, В. Савельєв, А. Старостін, Л. Чвертко та ін.

Метою дослідження є оцінювання сучасних тенденцій демографічних процесів в Україні в контексті дослідження динаміки чисельності працездатної частини населення, а також визначення впливу даних процесів на національну економіку.

Постановка завдання. Визначена мета дослідження зумовлює необхідність постановки та вирішення наступних завдань: здійснити аналіз тенденцій демографічних процесів в Україні; провести оцінювання динаміки абсолютних та відносних показників чисельності працездатного населення; визначити основні чинники впливу на зміну чисельності працездатного населення в Україні; розкрити вплив існуючих демографічних процесів на національну економіку.

Виклад основного матеріалу. Загальна чисельність наявного населення України практично за весь період незалежності демонструвала стійку тенденцію до скорочення. Винятком є перші роки незалежності, коли протягом 1991–1993 рр. відбулося зростання наявного населення з 51944 тис. осіб до 52244 тис. осіб відповідно [1].

У подальшому, починаючи з 1993 р. і до сьогодні, кількість жителів нашої держави невпинно скорочувалась і станом на 1 червня 2019 р., згідно з даними Державної служби статистики України, становить близько 42031 тис. осіб. Дана цифра подана без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя. Таким чином, ми можемо стверджувати, що з часу здобуття незалежності чисельність наявних жителів України скоротилась на 9913 тис. осіб, або на 19,1%.

На рис. 1 наведено динаміку зміни загальної чисельності наявного населення України в період з 1990 до 2018 рр. Дані подано на 1 січня відповідного року.

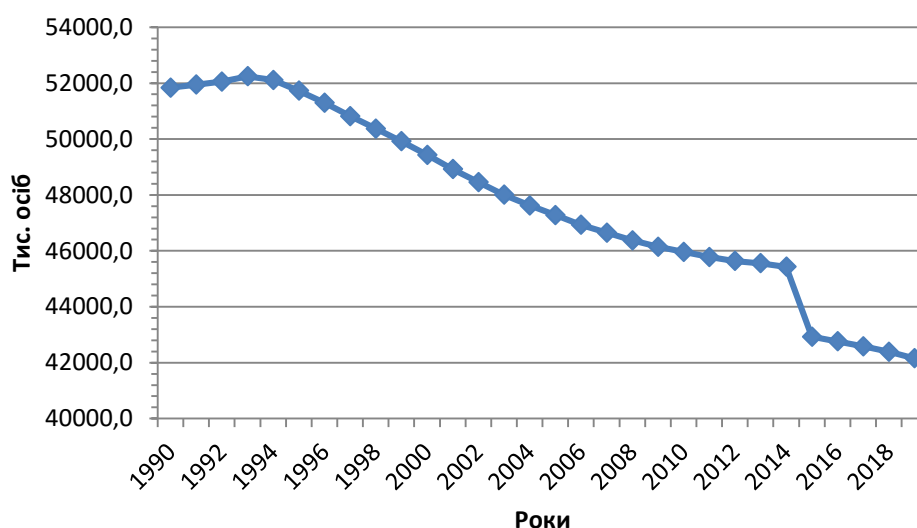

Рисунок 1. Динаміка чисельності населення України 1990–2019 рр. [1]

Figure 1. Population dynamics of Ukraine 1990–2019

Різне скорочення населення в проміжку 2014–2015 рр. пов'язано із окупацією Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей (див. рис. 1).

Окремо слід зазначити, що останніми роками точність даних Державної служби статистики України щодо чисельності населення все більше піддається сумнівам. Це

пов'язано з тим, що останній (і єдиний на даний час) перепис населення незалежної України проводився ще у 2002 році.

Згідно з прогнозами негативний тренд щодо скорочення населення збережеться в Україні протягом тривалого періоду. Зокрема, такі дані наведені в прогнозі Організації Об'єднаних Націй «Світові процеси народонаселення 2019», який був оприлюднений в червні цього року [2].

Прогноз ООН розроблений у трьох варіантах: «medium»; «low»; «high». Згідно з середньогоїм варіантом аналітики Об'єднаних Націй прогнозують, що в разі збереження поточних глобальних тенденцій до зростання світового населення, вже до кінця XXI ст. людство перетне позначку у 10 млрд. А в 2027 році Індія випередить Китай в лідерстві серед країн за чисельністю населення. В цілому світі спостерігатиметься стабільне зростання кількості жителів. Детальніші показники динаміки чисельності населення для України з прогнозу ООН по кожному з трьох варіантів наведено на рисунку 2.

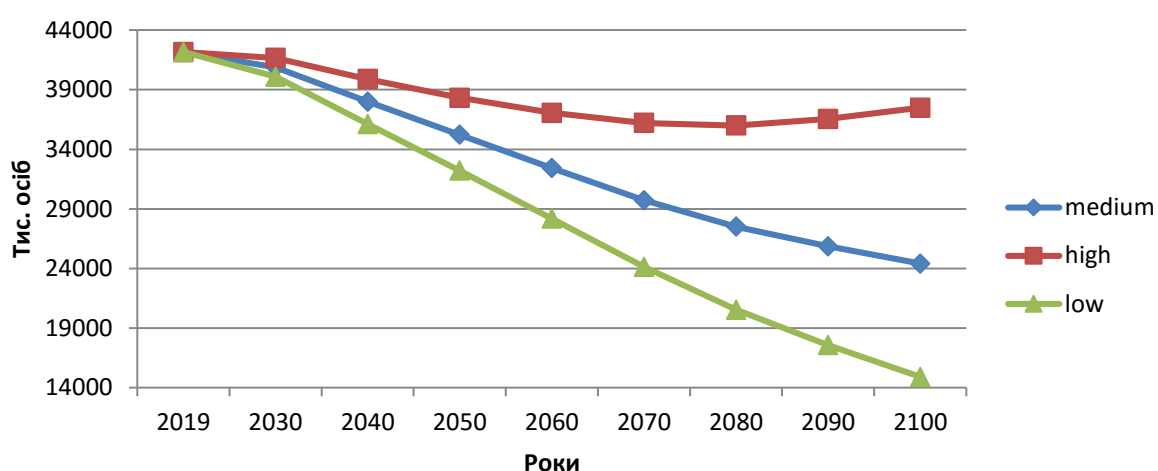

Рисунок 2. Динаміка чисельності населення України згідно з прогнозами ООН [2]

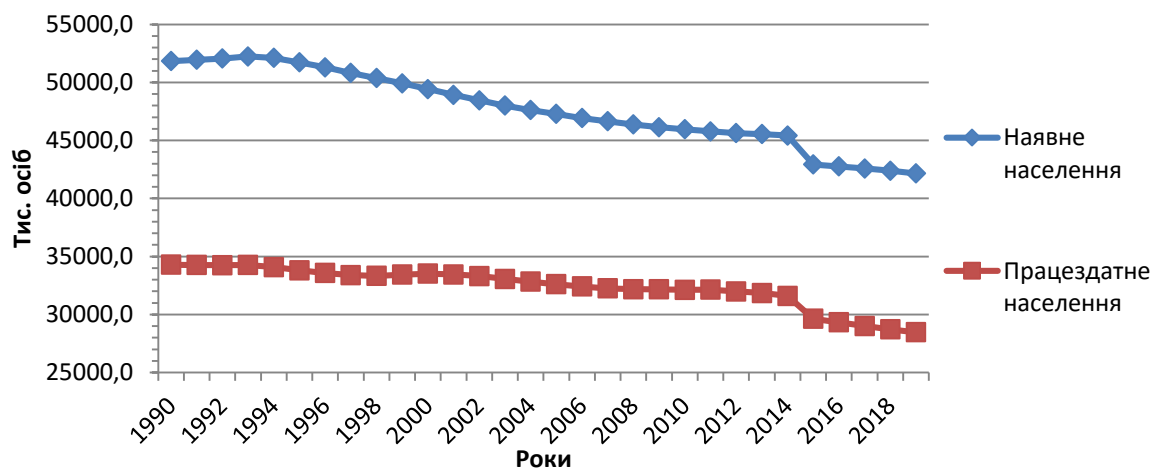
Figure 2. Population dynamics of Ukraine according to UN forecasts

Згідно з середнім прогнозом ООН в 2050 році в Україні кількість населення становитиме 35,2 млн. чол. (оптимістичний прогноз – 38,2 млн.; песимістичний – 32,2 млн.). В 2100 р. ця цифра для України складе 24,4 млн. чол. (оптимістичний прогноз – 37,5 млн.; песимістичний – 14,9 млн.) [2].

Постійна тенденція до скорочення населення не тільки поглиблюватиме з кожним роком демографічну кризу в Україні, вона негативно впливатиме на національну економіку. Зменшення кількості жителів зменшує сукупний попит на ринку, а, отже, знижує його привабливість з економічної точки зору. Хоча в даному випадку негативні наслідки від скорочення кількості споживачів можуть бути компенсовані економічним зростанням і, як наслідок, – збільшенням купівельної спроможності населення.

Інша, чи не більш важлива проблема для української економіки в контексті існуючих демографічних процесів, – це скорочення частки працездатного населення.

У вітчизняній статистиці, аналогічно зі світовою практикою, до працездатного населення відносять осіб віком 15–64 роки. Проаналізуємо на рисунку 3 динаміку зміни чисельності працездатного населення та порівняємо результати із загальними темпами скорочення жителів України за 1990–2019 рр. (дані наведено на 1 січня кожного року).

Рисунок 3. Порівняння динаміки скорочення наявного та працездатного населення України протягом 1990–2019 рр. [1]

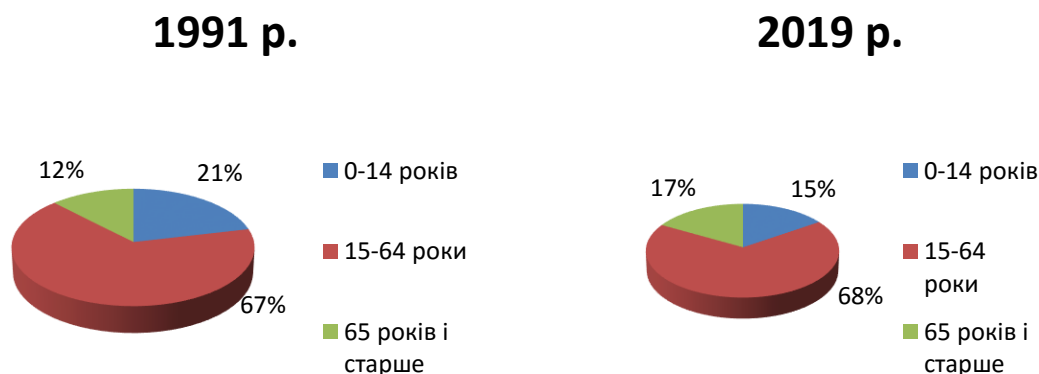
Figure 3. Comparison of the dynamics of the decline of the existing and able-bodied population of Ukraine during 1990–2019

Як бачимо на графіку (див. рис. 3), динаміка зміни чисельності працездатного населення співставна із загальними тенденціями скорочення наявного населення.

Згідно з даними Державної служби статистики за роки незалежності працездатне населення України скоротилося із 34265 тис. осіб у 1991 р. до 28468 тис. осіб у 2019 р. Тобто частка працездатного населення зменшилася на 5797 тис. осіб, або на 16,9%. Як вже зазначалося раніше, за аналогічний період скорочення загальної чисельності населення відбулося на 19,1%.

Дещо нижчі темпи скорочення працездатного населення на фоні загального зменшення чисельності жителів України можна пояснити зміною вікової структури, що відповідає загальносвітовій тенденції «старіння населення».

Протягом 1991–2019 рр. вікова структура населення України зазнала відчутних змін. Порівняння вікової структури населення в 1991 та 2019 рр. (станом на 1 січня) наведено на рисунку 4.

Рисунок 4. Порівняльна характеристика вікової структури населення України [1]

Figure 4. Comparative characteristics of the age structure of the population of Ukraine

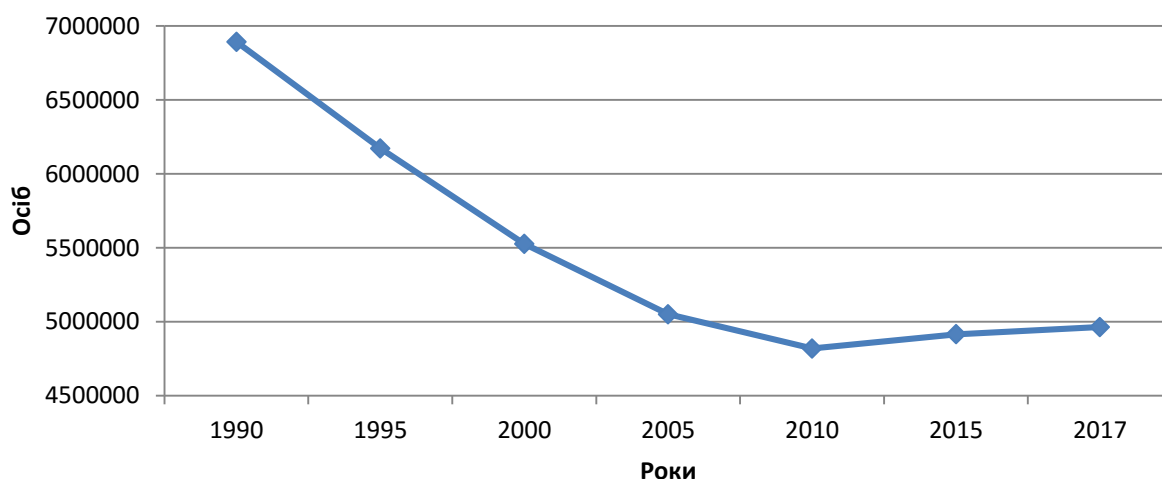
Як бачимо з даних, наведених на рис. 4., протягом 1990–2019 рр. відбулось значне зміщення у віковій структурі населення у бік зростання середнього віку жителів України. Саме цей процес дещо уповільнив темпи скорочення працездатного населення на фоні загального зменшення чисельності жителів країни.

При збереженні тенденції до збільшення середнього віку населення (процес «старіння населення») відбудеться подальше зміщення вікової структури в бік старшої вікової групи 65+, що, відповідно, спричинить негативний вплив на чисельність працездатного населення України.

Однак слід зауважити, що темпи процесу «старіння населення» в подальшому матимуть тенденцію до зниження. Зокрема, згідно з прогнозом ООН («medium» варіант) середній вік населення України у 2030 році становитиме 44,5 роки, у 2050 р. – 46,6 р., у 2100 р. – 47,7 р. [3]. Для порівняння зазначимо, що середній вік населення України згідно з даними Державної служби статистики станом на 1 січня 2018 року становив 41,3 роки, а в 1991 р. даний показник перебував на рівні 36,7 р. [4].

Крім природного скорочення жителів, значний негативний вплив на чисельність працездатного населення в Україні здійснюють міграційні процеси, зокрема трудова міграція.

На рисунку 5 наведена динаміка загальної чисельності міжнародних мігрантів для України в 1990–2017 рр. згідно з даними ООН.

Рисунок 5. Динаміка загальної чисельності міжнародних мігрантів для України згідно з даними ООН [5]

Figure 5. Dynamics of the total number of international migrants for Ukraine according to the UN data

Таким чином, згідно з даними Організації Об'єднаних Націй, сукупна чисельність мігрантів в Україні у 1990 р. становила 6893 тис. осіб; у 1995 – 6172; 2000 – 5527; 2005 – 5050; 2010 – 4819; 2015 – 4915; 2017 – 4964 [5].

З іншого боку, в дослідженні, опублікованому на аналітичному порталі «Слово і діло», стверджується, що у міграційному процесі щороку беруть участь від 7 до 9 мільйонів наших співгромадян. Також зазначається, що у 2018 році на постійній основі за кордоном працювало 3,2 млн. осіб, що становило 17,8% працездатних українців [6].

Останні цифри щодо постійно працюючих українців за кордоном у загальному співпадають з оцінками МВФ. Зокрема в звіті Міжнародного валютного фонду, який був опублікований у січні 2019 року, кількість трудових мігрантів з України оцінюється на рівні 2–3 млн. осіб [7].

Лідерство за кількістю трудових емігрантів з України вже традиційно останніми роками утримує Польща. За даними Narodowy Bank Polski, опублікованих на Business Insider, через польський ринок праці проходить 1,2 мільйона працівників з нашої країни [8].

Значне скорочення населення України, особливо його працездатної частини, внаслідок впливу цілого комплексу негативних чинників, вже зараз завдало значного удару по економічному потенціалу нашої країни. Ми можемо лише приблизно оцінити втрати для національної економіки, які спричинені низькою народжуваністю, старінням населення та масовою еміграцією.

Як вважає відомий український економіст Олександр Савченко: «один працюючий українець створює в Україні за рік приблизно 8000 дол. ВВП. Якщо він іммігрує, то втрати України будуть відповідно 8000 дол. За рік зараз іммігрують приблизно 300 тис. українців, тоді поточні втрати ВВП за рік – 2,4 млрд. дол., або більше 2% ВВП країни» [9]. Але це лише простий прямий підрахунок. Насправді, враховуючи втрати людського капіталу та нереалізований на батьківщині творчий потенціал трудових емігрантів, ця цифра, на нашу думку, може бути в кілька разів більша.

Висновки. В умовах сучасної постіндустріальної економіки традиційно важлива роль людини, як чинника економічного зростання, збільшується в геометричній прогресії. Глобальні трансформації, пов'язані із формування інформаційного суспільства та цифрової економіки, спричинили значне зростання людського капіталу. На цьому фоні демографічна криза в Україні, скорочення кількості працездатного населення, масова трудова міграція стають найважливішою проблемою, без вирішення якої неможливо говорити про побудову конкурентної національної економіки в сучасному глобальному світі XXI століття.

Conclusions. In today's post-industrial economy, traditionally the important role of man as a factor of economic growth increases exponentially. Global transformations related to the formation of the information society and the digital economy have led to a significant increase in human capital. Against this background, the demographic crisis in Ukraine, the decline in the number of able-bodied population, mass labor migration are becoming the most important problem, without which it is impossible to talk about building a competitive national economy in the modern global world of the 21st century.

Список використаної літератури

1. Демографічна та соціальна статистика. Населення та міграція. Населення (1990–2019). Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Total Population – Both Sexes. World Population Prospects 2019. United Nations. URL: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>.
3. Median Age of Population. World Population Prospects 2019. United Nations. URL: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>.
4. Середній та медіанний вік населення. Статистика населення України. Банк даних. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Database/Population/databasetree_uk.asp.
5. Total international migrant stock. Department of Economic and Social Affairs. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.asp>.
6. Скільки українців виїхало на заробітки за останніх чотири роки. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/01/11/infografika/suspilstvo/skilky-ukrayincziv-vuyixalo-zarobitky-kordon-ostanni-chotyry-roky>.
7. Ukraine: Request for Stand-By Arrangement and Cancellation of Arrangement Under the Extended Fund Facility-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/01/08/Ukraine-Request-for-Stand-By-Arrangement-and-Cancellation-of-Arrangement-Under-the-Extended-46499>.
8. Przez polski rynek pracy «przewija się» ok. 1,2 mln Ukraińców. Business Insider. URL: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/ukraincy-ilu-pracuje-w-polsce-dane-nbp/r1yf4pe>.
9. Савченко О. Що більше країна має переказів від заробітчани щодо її ВВП, то біднішою вона є. ZN.UA. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/scho-bilshe-krayina-maye-perekaziv-vid-zarobitchan-schodo-yiyi-vvp-to-bidnishoyu-vona-ye-317843_.html.

References

1. Demografichna ta sotsialna statystyka. Demographic and social statistics. Naseleattia ta mihratsiia. Naseleattia (1990–2019). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Total Population – Both Sexes. World Population Prospects 2019. United Nations. URL: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>.
3. Median Age of Population. World Population Prospects 2019. United Nations. URL: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>.
4. Serednii ta medianni vik naseleattia. Average and median age of the population. Statevo-vikovyi sklad naseleattia. Chyelnist i sklad naseleattia. Statystyka naseleattia Ukrainy. Bank danykh. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Database/Population/databasetree_uk.asp.
5. Total international migrant stock. Department of Economic and Social Affairs. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.asp>.
6. Skilky ukrainsiv vyikhalo na zarobitky za ostannikh chotyry roky. How many Ukrainians have gone to work in the last four years. Slovo i dilo. Aanalitichnyi portal. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/01/11/infografika/suspilstvo/skilky-ukrayincziv-vyixalo-zarobitky-kordon-ostanni-chotyry-roky>.
7. Ukraine: Request for Stand-By Arrangement and Cancellation of Arrangement Under the Extended Fund Facility-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/01/08/Ukraine-Request-for-Stand-By-Arrangement-and-Cancellation-of-Arrangement-Under-the-Extended-46499>.
8. Przez polski rynek pracy “przewija się” ok. 1,2 mln Ukraińców. Business Insider. URL: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/ukraincy-ilu-pracuje-w-polsce-dane-nbp/r1yf4pe>.
9. Savchenko O. Shcho bilshe krayina maie perekaziv vid zarobitchan shchodo yii VVP, to bidnishoiu vona ye. The more a country receives remittances from its workers about its GDP, the poorer it is. ZN.UA. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/scho-bilshe-krayina-maye-perekaziv-vid-zarobitchan-schodo-yiyi-vvp-to-bidnishoyu-vona-ye-317843_.html.

UDC 331.5

DYNAMICS OF DYMOGRAPHIC PROCESSES IN UKRAINE AND ITS IMPACT ON NATIONAL ECONOMY

Vitalii Kudlak

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine

Summary. *The article investigates the current state and dynamics of demographic processes in Ukraine since it became independent to the present day. The forecasts of the development of demographic processes are analyzed. Particular attention is paid to the study of the dynamics of the working-age population of Ukraine in the context of the impact of the demographic crisis and labor migration. The estimation of the influence of demographic processes on the national economy is given.*

Since Ukraine's independence, there has been a steady downward trend in population decline. Together with the total population of our country, there is a decrease in the size of the able-bodied part of the population. In addition, given the increasing pace of aging, we can state not only the absolute but also the relative decline of the able-bodied population in the general population structure in Ukraine.

This trend is increasing every year and leads to a significant loss of potential of the domestic economy, reduces the total human capital of Ukraine, creates a shortage of supply in the labor market, etc.

Since 1993 until today, the number of residents of our country has been steadily declining and as of June 1, 2019, according to the State Statistics Service of Ukraine, it is about 42031 thousand people. This number has been obtained without taking into account the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol. Thus, we can claim that since independence, the number of existing residents of Ukraine has decreased by 9913 thousand people, or by 19.1%.

In today's post-industrial economy, traditionally the important role of a man as a factor of economic growth increases exponentially. Global transformations related to the formation of the information society and the digital economy has led to a significant increase in human capital. Against this background, the demographic crisis in Ukraine, the decline in the number of able-bodied population, mass labor migration are becoming the most important problem, without which it is impossible to talk about building a competitive national economy in the modern global world of the 21st century.

Key words: *population, demographic crisis, population dynamics, able-bodied population, labor migration.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.04.098

Received 16.07.2019